

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

کارنامه پرس

شماره ۳

خلاصه پژوهش:

نابرابری فرصت در دسترسی به آموزش در ایران

پژوهشگر:

دکتر علیرضا محمدی

پژوهشگر پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

ناظر:

دکتر اسماعیل ابونوری

زمان اتمام:

۱۳۹۶

مرتبط با مأموریت های:

گروه پژوهشی اقتصاد و نیروی انسانی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش (رساله دکترا)

تنظیم و ویرایش:

کمیته اشاعه و کاربرست یافته های پژوهشی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

خرداد ۱۳۹۷

مقدمه

امروزه نابرابری به یکی از دغدغه های اصلی برنامه های توسعه تبدیل شده است. با وجود اینکه تئوری های اقتصادی همواره بر ضرورت رشد اقتصادی تاکید دارند اما رشد اقتصادی به تنهایی برای بهبود استانداردهای زندگی مردم کافی نیست. بحرانهای اقتصادی کشورهای توسعه یافته شاهدی بر این مدعاست. امروزه مفاهیمی مانند برابری، انصاف و عدالت در توزیع منافع اقتصادی، از حوزه بحث فلسفی و نظری فراتر رفته و در راس سیاستها و اصلاحات اقتصادی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه جای گرفته اند. فقر و نابرابری امروز، تا حد زیادی ریشه در فرصتهای نابرابری دارد که کودکان دیروز دچار آن بوده اند. اگر بناست فقر و نابرابری فردا کمتر شود، باید برابری فرصت کودکان امروز بیشتر شود. همگان از برابری فرصت برای کودکان استقبال میکنند درحالیکه تلاش برای کاهش نابرابری نتایج، بحثی چالش برانگیز است. برای مثال با وجود موافقت برخی با کاهش نابرابری مصرف و درآمد، برخی بر اثر منفی این امر بر انگیزه فردی و رشد اقتصادی تاکید دارند؛ اما کمتر کسی با اصل برجسته برابری فرصت، مبنی بر لزوم حذف اثر شرایط هنگام تولد فرد (مانند جنسیت، محل تولد و پیشینه اقتصادی و اجتماعی والدین) بر دسترسی فرد به فرصتها، مخالف است.

بیان مساله و ضرورت آن

دختر ۶ ساله ای را در نظر بگیرید که در یکی از روستاهای سیستان و بلوچستان زندگی میکند. او چهار برادر و خواهر دارد و مادر بیسوادش به عنوان سرپرست خانوار ماهی ۰۰۴ هزار تومان درآمد دارد. شانس وی برای اینکه در آینده و کیلی ممتاز یا استاد دانشگاه شود، چقدر است؟ شانس او چندان زیاد نیست و به قطع از یک دختر ۶ ساله ساکن در تهران و دارای تنها یک برادر یا خواهر، با پدری و مادری دارای تحصیلات عالی و درآمد ماهانه ۵ میلیون تومان، بسیار کمتر است. بسیاری از کودکان به دلیل شرایط خارج از کنترل خود مانند جنسیت، نژاد، محل تولد و پیشینه خانوادگی، شانس کمی برای دستیابی به موفقیت های اقتصادی و اجتماعی دارند.

از میان سیاستهایی که نابرابری آموزشی را کاهش میدهند، سیاستهایی که نابرابری فرصت را کاهش میدهند به طور فزایندهای مورد حمایت قرار گرفته است؛ بدین معنی که دسترسی به آموزش نباید تحت تاثیر شرایط کودک مانند جنسیت، نژاد، محل تولد، پیشینه خانوادگی و ... باشد. این تغییر مسیر سیاستگذاری، بر این اساس شکل گرفته است که نابرابری های ناشی از تفاوت در انتخاب های فرد یا خانوار (تلاش) به اندازه نابرابری های ناشی از تفاوت در فرصتها (مجموعه شرایط) که فرد یا خانوار کنترلی بر آن ندارند، غیرمنصفانه نیستند. از اینرو دولت باید به دنبال سیاستهایی باشد که محرومیت های آموزشی مرتبط با جنسیت، نژاد، محل تولد، پیشینه خانوادگی و ... را جبران نماید.

میتوان سیاهه قوانین را با قوانین مصوب هیأت دولت، مجلس، شورای عالی انقلاب فرهنگی و تصویبنامه های وزیران و مصوبات آموزش و پرورش ادامه داد، اما باید از خود پرسید پس از گذشت چند دهه از تصویب این قوانین و اجرای بیشمار طرح و برنامه، نظام آموزشی ما اینک در کجا ایستاده و تا چه حد در تحقق اهداف اولیه آموزش و پرورش همگانی توفیق یافته است؟

سوالات پژوهش

- ۱- آیا متغیرهای فردی و خانوادگی بر احتمال حضور کودک در مدرسه مؤثر است؟
- ۲- نابرابری موجود در دسترسی به آموزش تا چه حد ناشی از نابرابری فرصتهاست؟
- ۳- آیا سیاستگذار میتواند با اعمال سیاست مناسب، نابرابری فرصت آموزشی را کاهش دهد؟

روش پژوهش

تجزیه و تحلیل نابرابری فرصت مستلزم یک معیار یا مجموعه ای از معیارها است که راهی عملی را برای ردیابی پیشرفت کشور در جهت برابری فرصت ها برای همه شهروندان فراهم می کند. برای این که چنین معیاری برای تحلیلگران و سیاستگذاران مفید باشد، باید چند ویژگی جذاب داشته باشد: جذبه شهودی، سادگی، عملیاتی بودن (به ویژه در محیط های دچار ضعف نسبی داده ها) و برخورداری از مبانی اقتصادی برای اطمینان از این که تفسیری سازگار با هدف خود دارا باشد. این مطالعه در حیطه مطالعات کاربردی قرار می گیرد که می کوشد با به دست آوردن درک یا دانش لازم ابزاری را به دست آورد که به وسیله آن نیازی مشخص را برطرف نماید.

جامعه آماری، حجم نمونه و روش نمونه گیری

جامعه آماری تمام خانوارهای شهری و روستایی کشور میباشند که دارای فرزندی با سن بین ۶ سال تمام تا ۳۱ سال تمام در ابتدای سال تحصیلی، در سالهای ۳۸۳۱ و ۲۹۳۱ بوده اند. نمونه آماری تمام خانوارهای شهری و روستایی حاضر در طرح نمونه گیری هزینه و درآمد خانوار در سال های مذکور هستند که دارای فرزندی با سن بین ۶ سال تمام تا ۳۱ سال تمام در ابتدای سال تحصیلی، در سالهای ۳۸۳۱ و ۲۹۳۱ بوده اند. طرح مذکور، با استفاده از توصیه های سازمان ملل متحد به روش آمارگیری نمونه ای، از طریق مراجعه به خانوارهای نمونه در نقاط شهری و روستایی انجام میگردد.

ابزارهای گردآوری اطلاعات

داده ها از طریق مصاحبه با واحد آماری و تکمیل پرسشنامه جمع آوری می شوند. اطلاعات جمع آوری شده در این طرح های نمونه گیری در قالب چهار قسمت اصلی در پرسشنامه مطرح می شوند، به اختصار عبارتند از:

قسمت اول- خصوصیات اجتماعی اعضای خانوار

قسمت دوم- مشخصات محل سکونت و تسهیلات و لوازم عمده زندگی

قسمت سوم- هزینه های خوراکی و غیر خوراکی

قسمت چهارم - درآمد های خانوار

روش های آماری تحلیل داده ها

در این مطالعه با مدل لوجیت، احتمال دسترسی به موقع کودکان به آموزش با استفاده از ریزداده های بودجه خانوار اندازه گیری شده و عوامل مؤثر بر احتمال دسترسی به موقع کودکان به آموزش مشخص شده است.

نتایج و یافته های پژوهش

یافته ها نشان میدهند که سکونت در مناطق شهری، میزان تحصیلات سرپرست خانوار، میزان درآمد خانوار و مالکیت مسکن با احتمال حضور به موقع کودک در پایه متناسب، رابطه مستقیم دارد و از طرف دیگر افزایش تعداد کودکان زیر ۱۵ سال در خانواده با احتمال حضور به موقع کودک در پایه متناسب رابطه عکس دارند. حضور کودک در استان مشخص میتواند در پیشبینی احتمال حضور به موقع وی در پایه متناسب موثر باشد؛ اما جنسیت کودک یا نسبت کودک با سرپرست خانوار اثر معناداری بر احتمال دسترسی به موقع وی به آموزش ندارند. بر اساس یافته ها نابرابری فرصت در دسترسی به آموزش ابتدایی طی دهه مورد بررسی کاهش یافته و شاخص فرصت انسانی افزایش یافته است. منشا این بهبود، بیش از آن که توزیع منصفانه تر فرصتها باشد، حاصل افزایش میانگین دسترسی به آموزش در کشور بوده است. در ادامه از شاخص فرصت انسانی به عنوان ابزاری برای اندازه گیری اثر سیاستهای مداخله ای در راستای همگانی کردن آموزش و کاهش نابرابری فرصت استفاده شده است. مقایسه احتمال دسترسی به موقع به آموزش و شاخص فرصت انسانی، قبل و بعد از انجام سناریوهای سیاستی دلالت بر آن دارند که با کاهش نرخ فقر و کاهش شدت فقر در کشور، احتمال دسترسی به موقع به آموزش افزایش یافته و توزیع فرصتهای آموزشی منصفانه تر شده است.

پیشنهادهای کاربردی

نظر به مشکلات برهم زننده تعادل ناشی از مزیت کودکان دارای والدین مرفه و تحصیلکرده در یادگیری، جا دارد دولت لااقل احتمال یکسان حضور و ماندگاری در مدارس را فراهم نمایند. دولت باید علاوه بر اتخاذ سیاستهای عرضه محور و گسترش همگانی فرصت دسترسی به آموزش، به سیاستهای تقاضامحور نیز توجه نماید.

پیشنهادهای پژوهشی

می توان در مطالعات بعدی به تحلیل نابرابری فرصت بین مناطق مختلف کشور و یا مقایسه نابرابری فرصت مابین کشورهای منطقه استفاده کرد. هرچند دسترسی به آموزش، شرط لازم برای تحقق عدالت آموزشی است اما شرط کافی برای تحقق عدالت آموزشی، دسترسی به آموزش باکیفیت برای همه کودکان است. بررسی این موضوع میتواند موضوع مطالعات بعدی در این زمینه باشد.

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

یکی از ماموریت‌های اصلی پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش عبارتست از: تولید دانش کاربردی، نشر و اشاعه یافته‌های پژوهشی برای شناخت بهتر وضعیت موجود نظام آموزش و پرورش و ارتقاء سطح تصمیم‌سازی/تصمیم‌گیری درباره مسایل آموزش و پرورش کشور از رهگذر تسهیل فرایند کاربست یافته‌های پژوهشی. پژوهشگاه در راستای این ماموریت، اقدام به طراحی و اجرای پژوهش‌های مورد نیاز آموزش و پرورش کشور و انتشار یافته‌های پژوهشی می‌نماید و کاربران نتایج پژوهش‌های آموزشی و تربیتی که تصمیم‌سازان/تصمیم‌گیران، مجریان آموزش و پرورش کشور، مدیران، معلمان مدارس، والدین و سایر گروه‌های ذیربط هستند، بطور مستمر در جریان آخرین یافته‌های پژوهشی قرار گرفته و امید می‌رود از این رهگذر، فرایند تصمیم‌گیری و عمل در تعلیم و تربیت، از کیفیت مناسب‌تری برخوردار شود. از سوی دیگر، اشاعه یافته‌های پژوهشی، به منزله یکی از مولفه‌های اصلی نظام پژوهشی و راهکار توسعه تربیت پژوهش بنیاد، فاصله بین پژوهش و اجرا را کاهش داده و زمینه گفتگوی موثر بین پژوهشگران و دست‌اندرکاران آموزش و پرورش و دستیابی به فهم مشترک در مورد پدیده‌های تربیتی را شکل می‌دهد.

هدف این نشریه که با عنوان **کارنامه پژوهش** منتشر می‌شود، معرفی یافته‌های پژوهش‌های مهم، اساسی و مآلاً تسهیل مسیر تاثیر تحقیقات بر تصمیم‌سازی‌های ارکان نظام آموزش و پرورش کشور و اعتلاء فرهنگ پژوهشگری و پرسشگری است. آنچه در این قالب انتشار می‌یابد خلاصه کاربردی مهمترین پژوهش‌های انجام شده در پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش است. لطفاً نظرات ارزشمند خود درباره این نشریه و محتوای آن را برای ما ارسال فرمایید.

پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش

نشانی: تهران، خیابان شهیدسپهد قرن، نرسیده به پل کریم خان زند، نبش کوچه شهید باقری قصرالدشتی، پلاک ۱۸۱

، کد پستی ۱۵۸۴۷۴۳۵۱۷، تلفن دفتر پژوهشگاه ۸۸۸۴۳۲۷۰ فکس ۸۸۳۱۰۷۹۴

رایانامه رئیس پژوهشگاه: head@rie.ir